

KARAMANOĞLU MEHMETBEY
ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI
FİLOLOJİ ve ÇEVİRİBİLİM DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGY and TRANSLATION STUDIES

MAKALE BİLGİLERİ
ARTICLE INFO

Geliş Tarihi / Submission Date
26.01.2021

Rapor Tarihleri / Report Dates
Hakem/Reviewer 1 - 17.03.2021
Hakem/Reviewer 2 - 22.02.2021

Kabul Tarihi / Admission Date
12.03.2021

e-ISSN
2687-5586

FUZÛLÎ'NİN "SEVER" REDİFLİ GAZELİNİN ŞERHİ VE
TASAVVUFÎ AÇIDAN İNCELENMESİ

ANNOTATION OF FUZÛLÎ'S "SEVER" REDIFIED GAZEL AND ITS
EXAMINATION IN TERMS OF SUFISM

Yusuf GÜRDAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD
yusufgurdal87@gmail.com

Öz

Divan şiirleri, çok anlamlı olmalarıyla bilinen edebî şaheserlerdir. Bu şaheserlerin önemini anlamak için onların anlam katmanları arasında araştırmacı bir ruhla gezinmek gerekir. Her okuyucuda ve her okuyuşta farklı anlam ve çağrışımlar uyandıran Divan şiirinin usta şairleri de eserlerini oluştururken bu durumu elbette bilerek kalem oynatmışlardır. Bir edebî esere özellikle de şiire yalnızca bir anlam vermek mümkün değildir. Zira bir edebî eser müellifinin zihin dünyasından ve yazıldığı dönemden çok önemli izler taşır. Özellikle Divan şiirleri birkaç istisna dışında tamamen döneminin anlayışını ve kültürünü büyük ölçüde yansıtan bir hüviyete sahiptir. Halkın en alt tabakasından en seçkin kesimine kadar hemen herkesin etkisinde bulunduğu dini-tasavvufî ve kültürel öğeler ile aşkın bu şiirlerde okuyucusunun idrak seviyesine göre birçok mesajı yansıtan bir anlam zenginliği vardır. Edebî metinlerin şerh ve incelemelerinde bilhassa gazeller ilk bakışta tamamen beşerî bir aşkı anlatan bir görünüm sergilemektedir. Ancak gazellerin derinliklerine doğru bir anlam yolculuğuna çıkılınca tasavvufî öğeler açısından oldukça zengin içeriklere sahip oldukları görülmektedir. Biz de bu çalışmamızda Fuzûlî'nin "sever" redifli gazelini şerh etmeye ve tasavvufî manalar açısından incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Tasavvuf, Şerh, Fuzûlî, Gazel

Abstract

Divan poems are literary masterpieces known for being very meaningful. To understand the significance of these masterpieces, it is necessary to navigate their layers of meaning with an investigative spirit. The master poets of the Divan poetry, which evokes different meanings and associations in every reader and every reading, of course, have deliberately played this situation while creating their works. It is not possible to give only one meaning to a literary work, especially a poem. Because a literary work carries very important traces from the intellectual world of the author and the period in which it was written. Divan poems in particular have an identity that largely reflects the understanding and culture of the period, with a few exceptions. There is a richness of meaning reflecting many messages according to the level of comprehension of the reader in these transcendental poems, with religious-mystical and cultural elements that are influenced by almost everyone from the lowest to the most elite. In the commentary and examinations of literary texts, especially the gazels show an appearance that expresses a completely human love at first sight. However, when a journey of meaning into the depths of the gazels, it is seen that they have very rich content in terms of mystical elements. In this study, we will try to annotate Fuzuli's "loving" gazel

Keywords: Divan Poetry, Sufism, Commentary, Fuzûlî, Gazel

Giriş

Fuzûlî, şiirleri ve üslubuyla Divan şiirine büyük katkı sağlamış önemli bir şairdir. “16. yüzyıl Azerî sahasının ve Divan edebiyatının da en güçlü şairi Fuzûlî’dir. Irak Türklerinden olan ve Azerî şivesiyle şiirler yazan Fuzûlî’nin edebiyatımızda en büyük lirik şair olarak ayrı bir yeri vardır” (Mengi, 1997, s. 140). Fuzûlî’nin şiirleriyle hem kendi dönemini hem de sonraki dönemleri etkilemiş olmasında ifadelerinin güçlü oluşu ve Türkçeyi kullanmadaki ustalığının payı büyüktür. Öyle ki, nerdeyse Fuzûlî’ye naziresi olmayan şair yoktur. Fuzûlî’nin şiirlerinde ana temanın beşerî aşk olduğu bilinir. Gazellerinin çoğu aşk duygusu, ayrılık ve aşk acısının verdiği ıstırabın sevgiliye anlatılmasıyla ilgilidir. Aşkta ve aşkın verdiği elemden daima mutlu görünür. Fuzûlî’ye göre aşk nedeniyle kınanmak ve bu kınanmaya karşı sabır göstermek âşıklığın doğal parçası sayılmalıdır. Bununla birlikte tasavvufu tamamen yok saymış değildir. Tasavvuf, Fuzûlî’nin şiirlerinde önemli bir unsur olmakla beraber temel gaye değildir. Fuzûlî, tasavvufu asıl amacı olan sanatın içerisinde yoğunlaştırmak suretiyle kullanmıştır. Yani tasavvufu ön planda tutmayıp şiirlerinin derinliklerine saklamıştır. Onun şiirlerinde bedeni hazzardan soyutlayarak anlatmaya çalıştığı aşk duygusunun içerisine gizlenmiş tasavvufî unsurları görebilmek için mana denizinin derinliklerine doğru dalmak gerekmektedir. Bu çalışmada Fuzûlî’nin derinlere saklamış olduğu tasavvufî unsurları bulmak adına şerh ve inceleme çalışması yapılacaktır.

Şerh, lügatlerde genel anlamıyla bir ifadeyi açma, açık anlatma, izah etme şeklinde tanımlanır. Edebiyatta ise edebî bir metnin ya da bir kitabın ayrıntılarına kadar inilerek açıklanması ve yorumlanması olarak tarif edilebilir. Elbette bir metnin şerh edilmesi için ilk bakışta görülebilenin arkasında izaha ve yorumuna ihtiyaç duyulan anlam katmanlarının bulunması gerekir. Şerh çalışmaları da böyle bir gerekliliğin sonucunda ortaya çıkmıştır. Divan şiirleri tam da bu çalışmalar için temel kaynak özelliği gösteren metinlerdir. “Özellikle İslamî Türk Edebiyatı döneminde; Arapça ve Farsça metinlerin çözümünde kullanılan şerh, daha sonra tasavvufî metin çözümlemelerinde görülmektedir. Türk edebiyatında şerh edilen eserler arasında en çok dinî-tasavvufî muhtevalı olanlar yer almaktadır” (Ceylan, 2007, s. 24). Edebî eserlerin bilhassa Divan şiirinin aktarmak istediği manalar bakımından günümüz okuyucusuna ulaşmak noktasında şerh çalışmalarına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Fuzûlî’nin, şiirleri her ne kadar beşerî aşk temeli üzerine inşa edilmişse de tasavvufî manaların da asla göz ardı edilmediğini söylemek gerekir. Onun şiirleri üzerinde tasavvufî nazarla yapılacak okumalar bu gerçeği ortaya koymak için yeterli olacaktır. Ancak Fuzûlî’nin şiirlerinin tasavvufî unsurlar açısından incelemesine yönelik çalışmaların yeterince yapılmadığı kanaati öne çıkmaktadır. Onun şiirleri bu bakımdan ihmal edilmemesi gereken şiirlerdir. Bu alandaki

eksikliğin giderilmesine katkı sağlamak adına bahse konu edilen “Sever” redifli gazelde şerh ve inceleme çalışması yapılar tasavvufi unsurlar ve bunların mana bakımından karşılıkları ifade edilmeye çalışılacaktır.

Gazel

1. *Cânı kim cânânı için sevse cânânın sever*
Cânı için kim ki cânânın sever cânın sever
2. *Her kimün âlemde mikdârıncadur tab'ında meyl*
Men leb-i cânânımı Hızr âb-i hayvânın sever
3. *Başa dem düşdükçe taksîr eylemez eyler meded*
Ol sebebden muttasıl çeşmüm ciğer kanın sever
4. *Müşg-i Çin âvâre olmuştur vatandan men kimi*
Hansı şûhun bilmezem zülf-i perişânın sever
5. *Su ki ser-gerdan gezer başında vardur bir hevâ*
Gâlibâ bir gül-ruhun serv-i hırâmânın sever
6. *Akibet rüsvâ olup mey tek düşer il ağzına*
Kim ki bir ser-mest sâkî lâ'l-i handânın sever
7. *N'olacakdur terk-i ışk itme Fuzûlî vehm idüp*
Gâyeti dirler ola bir bende sultânın sever
Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün
1. *Cânı kim cânânı için sevse cânânın sever*
Cânı için kim ki cânânın sever cânın sever

(Kim cânânı için cânını sevse aslında cânânını sevmiş olur. Kim de cânânını cânı için sevse aslında cânını sevmiş olur.)

Âşıklık iddiası aşk yolunda gerektiğinde can dâhil her şeyi edebilmeyi gerektirir. “Aşk samimidir. Maddiyatla ilişkisi yoktur” (Pala, 2003, s. 47). Öyle ki söz konusu canı bile olsa cânâna fedâdır. Sevgide gâye cânândır. Bu nedenle cânını sevebilmesinin yegâne sebebi olabilir; cân-fedâ sevgilinin yoluna, hizmetine sunmaktır. O halde cânını sevmesinin tek sebebi cânânını seviyor

olmasıdır. Aksi halde cânânı, dünya zevki ve saadeti için seven kişi ise aslında kendi cânını sevmiş olur, o halde cânân aşkın gayesi olmaktan çıkar ve âşıklık iddiasında olanın bir zevk vasıtası olur. “Cânânı kendisine, cânına zevk ve sa'adet vermesi için seven insan ise cânını sever, o zaman cânân bir vasıta olur” (Tarlan, 2003, s. 206). Bu durumda sevgi cânân için olmaktan çıkar ve cân için olur. Âşıklıkta ve aşıkta cânân uğrunda cânı feda etmek esastır. Cânân, cânı, maddeyi ortadan kaldırmak yek-vücut olmak için sevilir ve cân düşünülmez.

Tasavvufta “cânân” Allah’tır. Sevilmesi, memnun edilmesi gereken tek varlık odur. Âşık maddî ve manevî her neye sahip ise O’nun rızasını kazanmak için vesile olarak görür. Buna bizzat kendi canı da dâhildir. Hak yolunun yolcusu eğer cânına bir kıymet verecekse bu sadece cânâna ulaşmada bir vesile olduğu içindir. Bu duruma Hz. Eyyüb peygamberi örnek vermek yerinde olacaktır. Rivayet olunduğuna göre, Hz. Eyyüb’ün hastalığı çok ilerlemesine rağmen hiçbir zaman isyan etmemiş hatta Allah’ın kendisine olan iltifatına saygısızlık olur düşüncesiyle şifa dahi istememiştir. Tâ ki vücudundaki yaralar kurtlanıp kalbine ve diline sirayet edinceye kadar. Hastalık kendisini Allah’ın zikrinden alıkoymaya başlayınca Allah’a yalvarıp şöyle dua etmiştir: "Eyyub'u da an! Hani rabbine, 'Başıma bu dert geldi. Ama sen ise merhametlilerin en üstünüsün.'" diye niyaz etmişti” (Karaman, Çağrı, Dönmez, & Gümüş, 2016, s. 328). Hz. Eyyüb’ün bu durumu cânâna verilecek değer de yalnızca cânân için olduğunu göstermek adına çok kıymetli bir örnektir. Fuzûlî, buradaki anlamı destekler mahiyette başka bir gazelinde şöyle der:

Cân ü ten oldukça menden derd ü dâğ eksük değil

Çıhsa cân hâk olsa ten ni can gerek ni ten mana

(Canım ve bedenim var oldukça derdim de yaram da eksik olmaz. Bana can da ten de gerekmez, keşke canım çıksa bedenim toprak olsa.)

Cân ve ten maddî âleme ait varlıklardır. Âşık, cânâna ulaşmak arzusundaydı buna engel olan cânı ve teni dâhil maddi olan her şeyi terk etmelidir. Tasavvufta fenâfillâh ve bekâbillâh mertebelerine doğru ilerleyebilmek bunu gerektirir.

2. *Her kimün âlemde mikdârıncadur tab'ında meyl*

Men leb-i cânânımı Hızr âb-i hayvânın sever

(Âlemde herkesin meyli/ilgisi yaratılıştaki kabiliyete göredir. Ben cânânımın dudağımı severim, Hızır ise ab-ı hayatı sever.)

Bu dünyada herkes kendine has fitratı ile doğar. Bununla birlikte yaşamda bazı şeylere meyli yani ilgi ve alakası vardır. Kişinin yaratılışında getirdiği mizacı ile meyli o kişinin dünyadaki değerinin ve kalitesinin ölçüsü olur. Hayvanlar ve bitkiler bile doğalarında var olan içgüdü ve kabiliyetlerine göre yaşam sürdürürler. Kısacası dünyada herkes cirmi kadar, aşk mektebinde ise meyli ve idraki kadar yer kaplar. Herkesin yaratılışındaki, zevkindeki sevmek kabiliyeti, kendi idraki derecesindedir. Fuzûlî bu beyitte, “Ben cânânımın dudağına teşneyim, Hızır ise âb-ı hayâtın peşindedir.” ifadesiyle kendindeki meylin/aşkın Hızır’ın meylinden/aşkından üstün olduğunu belirtmektedir.

Bu beyitte Hızır’ın âb-ı hayâtı araması olayına telmih vardır. Hızır, İskender ile birlikte âb-ı hayâtın yani ölümsüzlük suyunun peşine düşmüştür. Yani Hızır’ın meyli âb-ı hayâttir. Âb-ı hayât, Divan şiirinde tasavvufî manada ilm-i ledünü ifade eder. Hızır’ın peşinde koştuğu işte budur. Zira kabiliyeti ve meyli o kadardır. Leb-i cânân yani sevgilinin dudağı ise âb-ı hayatın menbaıdır. Gerçek âşığın tab’ı ve meyli de bunu gerektirir. Aşk mektebinde ufku açık, idraki tam, meyli ise cânân olanlar menbain peşine düşerken ten ü can derdinden sıyrılamayanlar ise en fazla menbaiden hâsıl olana heves ederler. Özetle söylemek gerekirse, ben aşk yolunda meyil ve idrak bakımından Hızır’dan daha üstünüm demektedir. Zira âşığın istediği cânânın dudağıdır, maddî hayatın onda *fenâ* bulmasıdır. Hızır ise maddî hayatını devam ettirmek derdiyle âb-ı hayâtı peşindedir. Âşığın arzusu fenafillahtır ve Hızır bunu idrak edememiştir. Yenişehirli Avnî’nin şu beyti mânâyı ifade etmek açısından dikkat çekicidir:

Ben senin âb-ı hâyât-ı lebinin teşnesiyim

Tâlib-i çeşme-i hayvân isem insan değilim

3. Başa dem düşdükçe taksîr eylemez eyler meded

Ol sebebden muttasıl çeşmüm ciğer kanın sever

(Hatırıma her ne zaman dem düşse ciğerim yardımda hiç kusur etmez. O sebepten gözüm daima ciğer kanını sever.)

Beyitte âşık, sevgiliyi ne zaman hatırlarsa öyle içlenip dertleniyor ki gözü bu konuda ona hiçbir zaman teselli hizmetinde kusur etmiyor hemen imdadına yetişiyor. Hatta ciğerden beslenip kanlı gözyaşı döküyor. Aslında burada âşık sevgilinin hasretinden yüreğinin ne denli yandığını içinin/ciğerinin kan ağladığını gözünden kanlı yaşın eksik olmadığını ifade ediyor. Bu beyit akla Mâhir Baba’nın şu beytini getiriyor:

Kanı ol gül gülerek geldiği demler şimdi

Ağlarım hâtra geldikçe gülüşüklerimiz

Dem sözcüğünü içki anlamı ile değerlendirecek olursak beyite şu anlamları vermek de mümkündür: Ne zaman sevgilinin hasretinden etkârlanıp aklıma şarap düşse, gözüm içeyim diye hiç kusur etmeden sürekli ciğerimden kan ikram eder. Aşk derdi çekenlerin etkâr dağıtmak ve hasretinin acısını azaltmak için kendisini çoğu zaman içkiye verdiğini bilinen bir gerçektir. O halde aşkın ıstırabı içinde kavru lan kişinin aklına bir kadeh içki içme isteğinin gelmesi normaldir. Bu durumu beyitte düşünecek olursak, âşık ne zaman sevgilinin derdinden etkârlansa onun da aklına dem düşüyor. Bu durumda gözü ona hizmette kusur etmeden imdadına yetişip içki niyetine ciğerindeki kanı sunuyor. Bu ifade ‘aşk ile eşk’in birbiri ile olan alakasını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu beyitte tevriyeli olarak kullanılan dem sözcüğü tasavvufta vakti ifade eder. “Vakit, sülûk'te manevî yüksek bir makam ve haldir” (Tarlan, 2003, s. 206). “Tasavvufta, sûfinin geçmiş ve gelecek endişesinden kurtularak içinde bulunduğu ânı yaşaması esastır. Bu hâli elde etmiş kişi, ibnu'l-Vakt adıyla anılır ve sürekli Allah'la beraberdir yani "ih-san" derecesine ulaşmıştır” (Cebecioğlu, 2005, s. 302). Burada dem sözcüğünü hem vakit/manevi makam hem de mey/ilahî aşk anlamında kabul edebiliriz. Sûfiler için mey kuvvetli aşkı ve bunun verdiği şevki ifade eder. Sûfiler bu durumda iken amellerinde kusur etmemeye dikkat ederler. Ancak sûfi, kendisini daima kusurlu bir varlık olarak gördüğünden kusurunu gözyaşı ile yıkayıp temizlemek ister. Onun bu çabası öyle içten ve samimidir ki gözyaşı ile mağfiret talebine gözleri ciğerinden aldığı kanlı yaşlarla destek olup onun imdadına yetişir. Ciğer kanı aynı zamanda aşk için çekilen ıstırabı ifade eder. Kanlı gözyaşları sûfinin ih-san derecesine ulaşmasındaki samimiyetinin göstergesi olarak düşünülebilir.

4. *Müşg-i Çin âvâre olmuşdur vatandan men kimi*

Hansı şûhun bilmezem zülf-i perişânın sever

(Çin miski de ben gibi vatanından ayrı düşüp, perişan olmuştur. Bilmem ki hangi cilveli güzelin dağınık saçını sever.)

Misk, Misk geyiğinin erkeğinin türünün dişilerini etkilemek için salgıladığı güzel kokulu bir maddedir. Kozmetikte bilhassa parfüm sanayiinde kullanılır. Güzel ve etkileyici kokusu nedeniyle

eskiden kadınlar miski saçlarına sürerlermiş. Asya ülkelerinin dağlarındaki özellikle de Çin'deki âhûlardan elde edilen misk çok kıymetlidir. Burada üretildikten sonra dünyanın farklı diyârlarına götürülüp satılır. Böylece vatanından ayrılır ve âvâre olur. Fuzûlî, güzel bir hüsn-i talil örneği olarak miskin vatanından ayrılıp başka diyarlara götürülüşünü bir güzelin saçına sürülme arzusu olarak sunup kendi halini de miskin bu durumuna benzetiyor. Başka bir gazelindeki bir beytinde bu durumunu şöyle ifade eder:

Ser-geşteliğim kâkül-i müşgînin ucundan

Âşüfteliğim zülf-i perişânın içindir

Misk özellikle saçlara sürüldüğünden nihayet bir güzelin saçına sürülecektir. Âvâre oluşunun sebebiyse sevgilinin zülfüne olan aşkıdır. Fuzûlî de âlem-i berzahtan, bezm-i elestten anne karnına, oradan ayrılıp anasır âlemine düşmüştür. Şimdi kim bilir o da hangi nazlı güzelin zülfüne bağlanacak ve o aşk ile hakikate erecektir.

İlk mısradaki vatan ve ben kelimeleri önemlidir. Vatan, insanın doğup büyüdüğü ve yaşadığı yerdir. Tasavvufta ise insanın dünyaya gelmeden önce bulunduğu ruhlar âlemdir. Ben ise tasavvufta, gerçek varlığın sâdece Allah olduğu idrâkine henüz varmamış kişinin kendisi için tasavvur ettiği varlık, nefis demektir. Benlik, aynı misk gibi gerçek vatanından uzakta bir perişan zülüflere takılıp kalmış ve âvâre olmuştur.

Bu aslında tasavvuf yolcusu için gaflette kalmaz ise olumlu bir durumdur. Çünkü ilahî aşka giden yol önce mecazî yani beşerî aşktan geçer. Tasavvuf ehli olmak ve ilahî aşka soyunmak isteyenlere bazı tarikatlarda, daha önce bir kula âşık olup olmadığı sorulur. Eğer âşık olmamışsa önce beşerî aşkı yaşaması onda sonra ilahî aşka soyunması gerektiği söylenir. Mecnun'un Leyla'dan Mevla'ya ulaşması bu durum için bilindik bir örnektir. Eğer sûfî mecazî aşka takılıp kalmazsa gerçek aşka yani ilahî aşka ulaşacaktır. Sevginin son noktası aşk, sevmenin en mükemmel şekli ve sûfiler tarafından ulaşılmaya çalışılan son hedeftir. Zira burada artık fenafillâhtan bekâbillâha ulaşmış olacaktır. "Bekâbillâh, Allah'ın zati sıfatlarındandır. O'nda bâki olmak, denize katılan damla gibi Hakk'ın varlığında ebediliğe ermeştir" (Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, 2003, s. 73)

5. *Su ki ser-gerdan gezer başında vardur bir hevâ*

Gâlibâ bir gül-ruhun serv-i hırâmânın sever

(Başındaki sevda yeliyle avare gezen su, galiba bir gül yanaklının salınarak yürüyen servi boyuna âşıktır.)

Fuzûlî 2. beyitte, âlemde herkesin meylinin fitratına göre olduğunu belirtmişti. Yaratılıştan gelen bu meyillere kendisinden, Hızır'dan, gözyaşından, müşg-i Çin'den örnekler vermek suretiyle açıklamıştı. Bu beyitte ise suyun fitratındaki meyilden bahsediyor. Suyun diyar diyar şaşkın şaşkın gezmesinin sebebinin başında bir hevâsının olmasından kaynaklandığını belirtip gül-yanaklı bir serv-i hırâmâna vurgun olmasına bağlıyor.

Beyite tasavvufî açıdan bakacak olursak gül-ruh ifadesini Peygambere atfedip, servinin elif harfini onunda vahdeti ifade ettiğini düşünürsek bir de bunun yanına servinin başında esen rüzgârla birlikte (serv-i hırâmân) Hû diye zikir çektiğini hesaba katarsak aslında suyun gül-ruh ve serviye olan meylinin vahdete ulaşmak olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte servinin elif harfine ve bir rakamına benzemesiyle de Allah'ı işaret etmesi dikkat çekicidir. Ser-gerdân gezen suyun bir serv-i hırâmânı sevmesini *Hay*'dan gelip *Hû*'ya giden yolculuğu olarak düşünülebilir. Fuzûlî'nin suyun yolculuğunu anlatan meşhur kasidesinden şu beyit buradaki tasavvufî anlama uygun düşmektedir.

Hâk-i pâyine yetem dir ömrlerdür muttasıl

Başını daşdan daşa urup gezer âvâre su

6. *Akibet rüsvâ olup mey tek düşer il ağzına*

Kim ki bir ser-mest sâkî lâ'l-i handânın sever

(Hangi sarhoş, bir sâkînin şen dudağının sevdasına düşerse, sonunda mey gibi rezil olup el âlemin ağzına düşer.)

Beyitte aslında bir *bezm* ortamının genel tarifinin yapıldığını söyleyebiliriz. Bezmdede herkes yere bir daire oluşturacak şekilde yan yana oturur. Sâkî elinde büyük bir kadehle ortada dönerek herkese şarap ikram eder. Yalnız her bir ikramda kadehi bir dudak payı da döndürür ve kimse kimsenin dudağının değdiği yerden içmiş olmaz. Sâkî bu meclisin en önemli kahramanıdır. Zira mey meclisinin yönetimi onda olduğu gibi güzel edalı ve alımlıdır da. Elbette aldanmak ihtimal dâhilindedir. Öyle ki Nedim sâkî için şöyle der:

Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ

Kangısın alsam gülü yâhud ki camı yâ seni

O hem mey sunar hem eğlendirip gönülleri hoş eder. Hangi sarhoş, görevi içki sunup eğlendirmek olan bir sâkînin tebessümüne aldanıp onun sevdasına düşerse sonunda mey gibi elden ele dolaşıp ağızlara düşer ve rezil olur. Böyle bir meclise gelip âdâbını bilmeyenin ve sâkînin lali handânına aldananın da akıbeti budur.

Sâkînin bezmin başat kişisi olduğunu dile getirilmişti. Zira meclisi şenlendiren odur. Bunu yaparken bazen de mutriblik yapar. Yani çalgı çalıp şarkı söylediği de olur. Beyitte geçen mey, tek, ağız, kelimelerinin tevriyeli kullanıldığını düşünürsek bu sözcükler aynı zamanda musiki terimleridir. O zaman beyte şöyle bir anlam da verebiliriz: Kim sâkînin sarhoş edici tebessümünün sevdasına düşerse sonunda bir el âlemin ağzında bir mey gibi olur.

Sâkînin tasavvufî karşılığı mürşîd, meyın ise ilahî aşktır. Dergâhta mürşidin, karşısında halka şeklinde oturmuş olan müritlerinin manevi durumlarına göre onlara ilahi aşkı telkin edişi mey meclisindeki sâkînin durumu gibidir. Sâkî nasıl mecliste bulunanlara azar azar ve kaldıracabilecekleri seviyede ikramda bulunuyorsa mürşit de müritlerini benzer şekilde gözetir. Mürşidinden ilahi aşkın tarifini alan dervişin yavaş yavaş benliğini yok edip fenâfillâha doğru yol alması gerekir. Belki uzak bir anlam olsa da ilahi aşkın şarabını içmek üzere tekkeye varan dervişin şeyhinin kerametlerine takılıp ilahi aşka doğru yol alamamasını yoldan çıkmasını ve sonuç olarak kınanacak bir hale gelmesini de düşünülebilir.

7. *N'olacaktır terk-i ışk itme Fuzûlî vehm idüp*

Gâyeti dirler ola bir bende sultânın sever

(Ey Fuzûlî, sakın vesvese edip aşkı terk etme. En fazla ne olabilir ki? Söyledikleri çok çok; bir kul, sultanı sever, olacaktır.)

Âşık daima kuldur, sevgili ise daima sultandır. Bu ilişkinin sultanı sevgili olduğuna göre hüküm de onundur. O ne söylese ferman hükmündedir. Her ne istersen aşığına onu yapar. Aşığa düşen can-fedâ sevgiliye boyun eğmektir. Yani aşığın tek varlığı aşkında ısrar ve sebattır. Aşığın ise hiçbir itiraz hakkı olmadığı gibi sevgiliden tek arzusu kendisine iltifat etmesidir. Onun bunca sebatına sevgilinin iltifatı ise cevır ü cefadan başka bir şey değildir. Sevgilinin harcı cevır ü cefâ aşığın harcı ise vefâdır. Âşık vefâ gösterdikçe değeri artacaktır. Tek korkusu da sevgilinin kendisine iltifatı olan bu cevır ü cefânın son bulmasıdır. Fuzûlî bu durumu şöyle dile getirir:

Cefâ vü cevır ile mu'tadem anlarsız n'olur hâlim

Cefasına had ü cevrine pâyân olmasın yâ Rab

Buna mukabil sevgili sultanlığının farkındadır. Bu durumu da acımasızca kullanır. Aşığına yapmadığını bırakmaz. Öyle ki âşık; iki büklümdür, yüreği kanla doludur, gözü kan ağlayandır, çaresizdir, daima mesttir, gam yiyendir, gam yüklenendir, hayrandır, aşkından kendini bilmez haldedir, gönü kırıktır, zayıftır, takatsizdir ve her şeye rağmen maşukuna esirdir. Tüm bunlarla birlikte kararsız ve sabırsızdır. Bir de aşığın etrafında onun aşkına olan vefasından dûçar olduğu bu hallerine yazıklananlar ve dedikodusunu yapanlar, hor ve hakir görenler vardır. Bu duruma da teselli verir:

Demem kim adli yok yâ zulmü çok her hâl ile olsa

Gönül tahtına andan gayrı sultân olmasın yâ Rab

Ancak hem bu dedikodular hem de sevgilinin iltifatını kesmesi korkusu onu vesveseye itmektedir. İşte tam da burada gereken teselli dile getirilmiştir. Nihayetinde bu bir aşk meselesidir. Gerçek aşkın vaz geçilmez kuralını da şairimiz başka bir beyitte şöyle dile getirmiştir:

Çıkarmak etseler tenden çekip peykânın ol servin

Çıkan olsun dil-i mecrûh peykân olmasın yâ Rab

Sultan odur ferman onundur. Kuluna ise boyun eğmek düşer. Sonunda ölüm de olsa sakın ha sadakatten ayrılma. El âlemin ağzına da bakma. Onlar desin dursunlar sen yoluna bak. Hem deseler en fazla ne diyebilirler. Kendisine bunca eziyeti yapan o olsa da, bir kul sultanını seviyor derler.

Beyite tasavvufî açıdan, Fuzûlî'nin vehm kelimesini korku manâsına kullandığını düşünerek bakacak olursak şu anlamı vermek mümkündür: Ey Fuzûlî sakın vesvese edip Allah yolundaki gayretinden dönmeyesin ki sonunda bu kul Rabbini seviyormuş desinler. Yani günahına aldanıp, korkup ilahî ahde vefâyı sakın terk etme diyor. Bir bakıma bu dünya bir imtihandır ve yaşadıkların gayet tabiidir. Rabbi onu türlü imtihanlardan da geçirse kul Allah'ı elbette sever. Bu imtihanlardan ötürü vesveseye düşüp de yoldan çıkma ki sonunda sadık kulmuş desinler.

Sonuç

Fuzûlî'nin şiirlerine yönelik tasavvufî incelemelerin yoğun olmadığı bir gerçektir. Bunda onun şiirlerinde anlattığı aşkın beşerî aşk olduğunun bilinmesi ve tasavvufu araç olarak görmesinin de payı büyüktür. Zaten kendisinin de doğrudan tasavvufî bir kimliği yoktur. Fuzûlî, tasavvufu her ne kadar bir amaç olarak görmemiş olsa da tasavvufa ait unsurları ustaca kullanmasını bilmiştir. O kadar ki, onun şiirlerinde ilk bakışta tasavvufu görmek pek mümkün değildir. Ancak dikkatli ve derinlemesine yapılan bir okumayla tasavvufî manaları ne kadar maharetle kullandığı görülebilmektedir. Bu çalışmada Fuzûlî'nin, aşk temini işlerken cân, cânân, sâkî, mey, leb-i cânân, âb-ı hayvân, hevâ, gül, serv-i hırâmân gibi ifadeleri hem beşerî aşkı hem de tasavvufî unsurları ihtiva eder manada nasıl maharetle kullandığı tespiti çalışıldı. Gazelden hareketle aşkın ve âşıklığın tasavvufî açıdan muhtemel anlamları üzerinde birtakım tespitlerde bulunuldu. Fuzûlî'nin aynı satırlarda beşerî aşk ile ilahi aşkı ihtiva eden manaları gayet uyumlu bir şekilde bir arada kullanışı üzerine inceleme çalışması yapıldı. Netice olarak Fuzûlî'nin bu gazelinde ustalıklıca yoğurmuş olduğu tasavvufî unsurları olabildiğince görünür kılmak hedeflendi.

Kaynakça

- Akyüz, K., & Beken, S. (1958). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2007). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- İpekten, H. (1986). Gazel Şerhi Örnekleri. *Türk Dili Dergisi*(Türk Şiiri Özel Sayısı II), 415-416-417.
- İz, M. (2001). *Tasavvuf*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karahan, A. (1989). *Fuzûlî Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ., & Gümüş, S. (2016). *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Mengi, M. (1997). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ.
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M.
- Pala, İ. (2006). *Şi'r-i Kadîm*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pürcevâdî, N. (1998). *Can Esintisi-İslam'da Şiir Metafiziği*. (H. Kırlangıç, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.

Tarlan, A. (2003). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

EXPANDED SUMMARY

Annotation Of Fuzûlî's "Sever" Redified Gazel and Its Examination In Terms Of Sufism

Fuzûlî's strength and his mastery in using Turkish play a big role in influencing both his own and later periods with his poems. In fact, there is almost no poet who does not have a parallel writing to Fuzuli. It is known that the main theme in Fuzûlî's poems is human love. However, he has not actually ignored Sufism. Fuzûlî used Sufism in the basis of his main purpose of kneading the language of art. In this study, we will conduct an annotation and analysis study in order to find the Sufi elements that we think Fuzulî has hidden deeply.

Annotation is defined in general terms as opening an expression, explaining, clarifying. In literature, we can describe it as the explanation and interpretation of a literary text or a book by going down to its voices. Divan poems are texts that are the main source for these studies. More information is heard at the point of reaching today's reader as the meanings of literary works, especially Divan poetry.

1. *Câni kim cânânı için sevse cânânın sever*

Câni için kim ki cânânın sever cânın sever

In Sufism, "life" is God. He is the only being that needs to be loved and satisfied. Asik sees everything material and spiritual as a means to gain His approval. This includes his own life.

2. *Her kimün âlemde mikdârıncadur tab'ında meyl*

Men leb-i cânânımı Hızr âb-i hayvânın sever

In Divan poetry, adam's wine expresses divine secrets in a mystical sense. This is what Khidr is chasing. Because that is the ability and inclination. Leb-i cânân, that is, the lip of the lover, is the source of life.

3. *Başa dem düşdükçe taksîr eylemez eyler meded*

Ol sebebden muttasıl çeşmüm ciğer kanın sever.

Here we can accept the word dem in terms of both time / spiritual position and may / divine love. For Sufis, mey signifies strong love and the enthusiasm it gives. However, since Sufi always sees himself as a flawed being, he wants to wash off his flaw with tears. His endeavor is so sincere and sincere that he supports his demand for forgiveness with tears, his eyes and blood tears from his lungs and comes to his aid.

4. *Müşg-i Çin âvâre olmuşdur vatandan men kimi*

Hansı şûhun bilmezem zülf-i perişânın sever

Homeland is the place where man is born, grows up and lives. In Sufism, on the other hand, it is the realm of spirits that human beings existed before they were born. Ego, on the other hand, in Sufism, means the being that a person envisions for himself, who has not yet come to the realization that the real existence is only God.

5. *Su ki ser-gerdan gezer başında vardur bir hevâ*

Gâlibâ bir gül-ruhun serv-i hurâmânın sever

If we look at the couplet from a Sufi perspective, if we attribute the expression rose-soul to the Prophet and think that cypress expresses the letter of elif in him, and we take into account that with the wind blowing at the beginning of the cypress we can say that the inclination is to reach unity.

6. *Akibet rüsvâ olup mey tek düşer il ağzına*

Kim ki bir ser-mest sâkî lâ'l-i handânın sever

The Sufistic equivalent of cupbearer is mursîd, and meyin is divine love. It is also possible to think that it is a sign that the dervish, who received the description of divine love from his master, took the risk of falling into the mouth of the world in order to destroy his ego and blunt his soul.

7. *N'olacakdur terk-i ışk itme Fuzûlî vehm idüp*

Gâyeti dirler ola bir bende sultânın sever

Do not let Fuzulî make delusions and turn away from his efforts in the way of God, so that in the end they say that this servant loves his Lord. If his Lord passes him through various tests, surely the servant will love God. Because of these tests, do not be delusional and go astray, so that they will finally say that they are a loyal servant.